

بسم الله الرحمن الرحيم

نظام مردمی تولید کشاورزی: گذشته، حال آینده

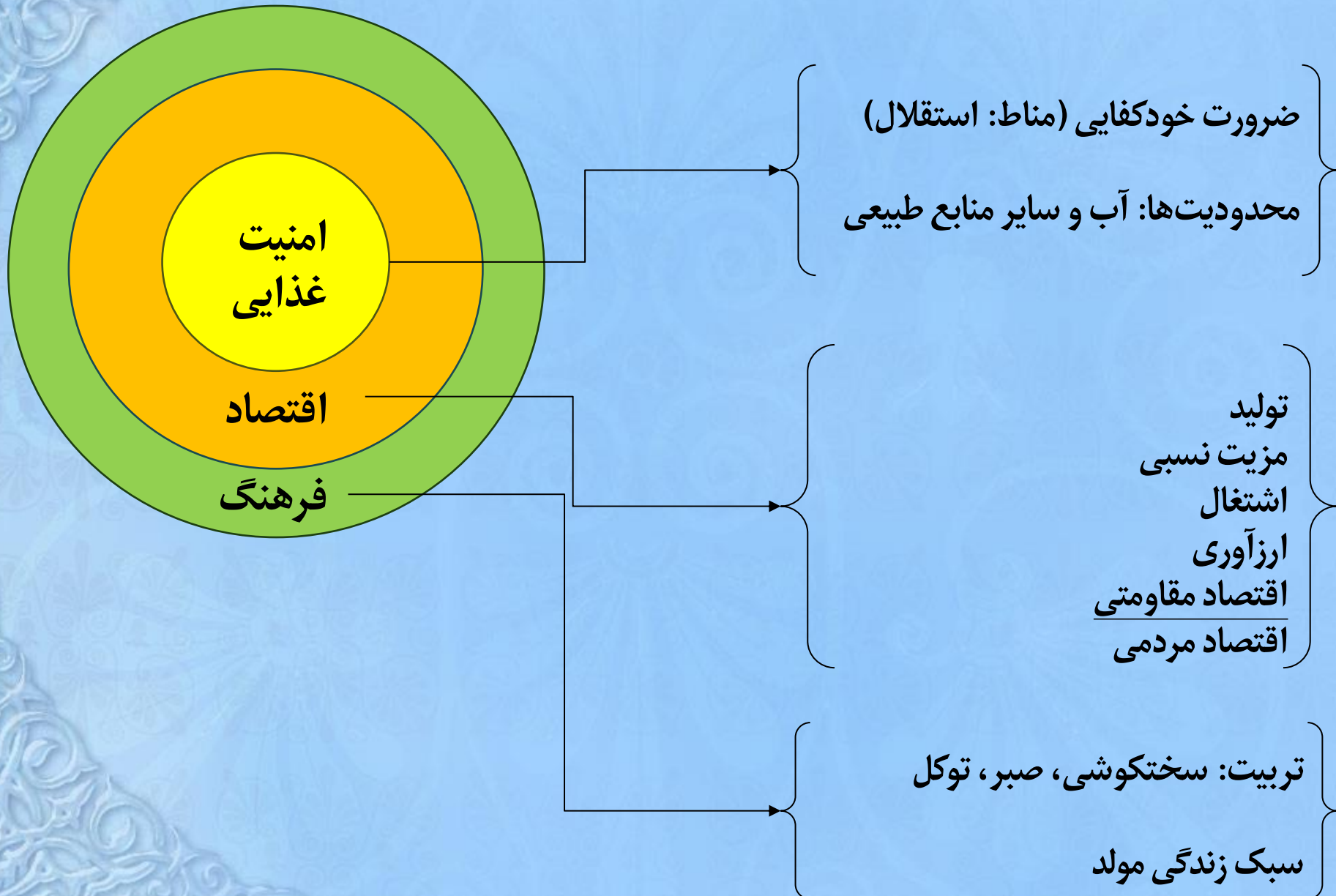
هاشم سوداگر

پژوهشگر سیاست کشاورزی و منابع طبیعی

مرکز رشد دانشگاه امام صادق (ع)

دی ۱۴۰۳

اهداف کشاورزی انقلاب اسلامی

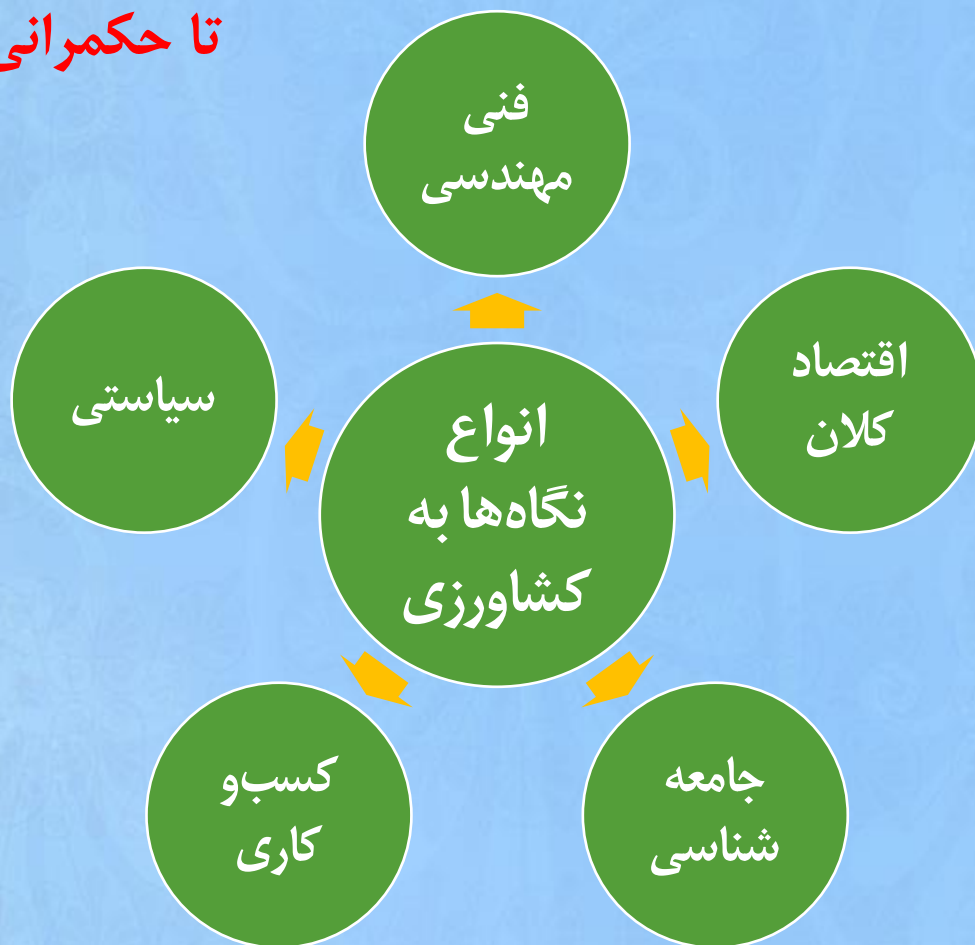

چرا نظام تولید کشاورزی؟

ضرورت نگاه جامع اجتماعی اقتصادی

از مدیریت کسب و کار

تا حکمرانی در سطح ملی

منظور از نظام تولید کشاورزی؟

تعریف رسمی:

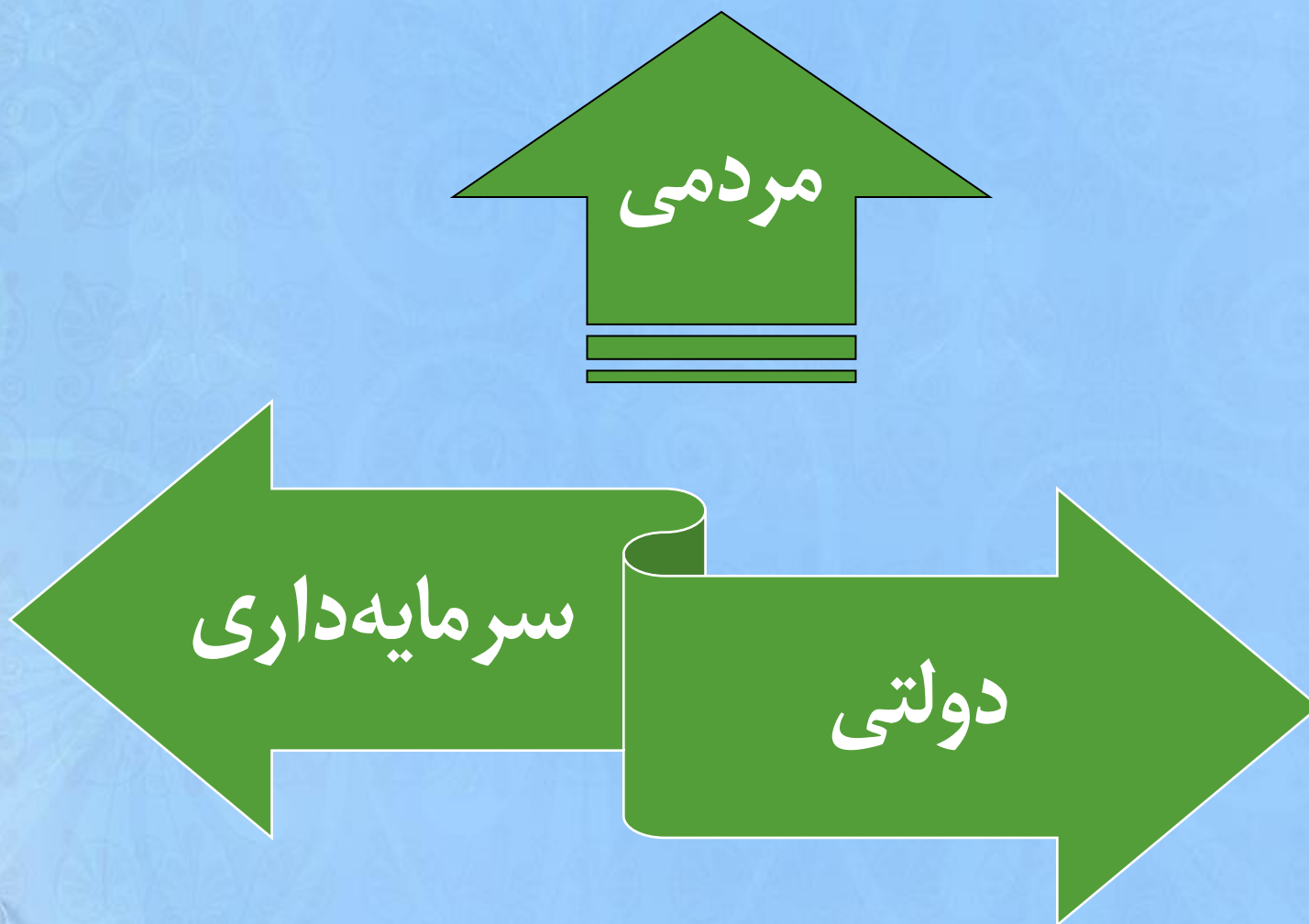
یک سازمان اقتصادی - اجتماعی است که از عناصر به هم پیوسته تشکیل شده و با هویت واحد در چارچوب شرایط محیطی خود (اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی، فیزیکی، زیستی، نهادی و اقلیمی) امکان تولید محصولات کشاورزی یا بهره‌برداری از منابع، محصولات و فرآورده‌های طبیعی را فراهم می‌کند و به شکل انفرادی یا جمعی در قالب ساختار حقوقی یا حقیقی مدیریت می‌شود.

مقصود ما:

مختصات مدیریتی هر واحد تولید کشاورزی + نسبت واحدها با یکدیگر
به منظور:

تأمین زندگی کشاورزان + حل مسائل در سطح ملی

منظور از نظام **مردمی** تولید کشاورزی؟

ادامه مباحث در یک نگاه:

۱- پیشینه نظام تولید کشاورزی ایران

۲- مداخلات سیاستی در نظام تولید کشاورزی و منابع طبیعی در تاریخ معاصر ایران

۳- انواع نظام تولید کشاورزی در ایران و جهان

۴- نظریه نظام تولید مردمی کشاورزی

پیشینه نظام تولید کشاورزی ایران

سطح کلان (پادشاهی)

- دیوان سالاری در برخی حوزه‌ها

سطح میانی (شاه‌های منطقه‌ای)

- ملوک الطوایفی

سطح خرد (سطح تولید کشاورزی)

- روستا: ارباب - رعیتی
- عشایر: ایل

مروری بر پیشینه نظام تولید کشاورزی ایران

تفاوت نظام اربابی ایرانی با فئودالیسم اروپایی

نسبت مالی	نیروی کار	نظام تولید
سهم‌بر	زارعین صاحب نسق	ارباب - رعیتی ایران
بیگاری	سرف‌های وابسته به زمین	فئودالیسم اروپا

سلسله مراتب ساختار اجتماعی (تولیدی) عشایر

صاحب قدرت	واحد اجتماعی	رده
ایلخان، خان	ایل	۱
کلانتر	طایفه	۲
کدخدا	تیره	۳
ریش سفیدان بزرگ	تش (بنکو)	۴
ریش سفیدان کوچک	اولاد (بیلہ)	۵
سرپرست خانوار	خانوار	۶

سلسله مراتب ساختار اجتماعی (تولیدی) در روستاها

۱- ارباب (خان، سردار، شیخ)

۲- مباشر

۳- کلاتر

۴- کدخدا

۵- زارع صاحب نسق (واحد تولید خانوادگی)

تصویر ذهنی ما از «حکمرانی ملوک الطوایفی»!

- قضاوت اکثر ما در مورد شیوه حکومتداری ملوک الطوایفی:
هرج و مرج
- اما: یک ساختار حکومتی منطقه محور (اجتماعی - اقلیمی)
- زیربنای تصور منفی: بی کفایتی قاجارها + تبلیغات سوء پهلوی علیه قاجار + نیاز انگلیسی ها برای نفوذ حداکثری و متمرکز

مداخلات سیاستی در نظام تولید کشاورزی ایران

۱- یکجانشین کردن عشایر

۲- اصل چهار ترومن

۳- اصلاحات ارضی

۴- ملی سازی جنگل ها و مراتع

مداخلات سیاستی در نظام تولید کشاورزی ایران:

۱- یکجانشین کردن عشایر

• ترس رضا شاه از ایلات و عشایر = علت: قدرت ناشی از

۱. استقلال عشایر

۲. جنگ‌آوری و مقاوم بودن عشایر

مداخلات سیاستی در نظام تولید کشاورزی ایران:

۲- اصل چهار ترومن

چهارمین نکته از سخنان ترومن، رئیس‌جمهور ایالات متحده آمریکا، در سخنرانی وضعیت کشور آمریکا در سال ۱۹۴۹:

«ما باید یک برنامه جسورانه جدید را برای در دسترس قرار دادن مزایای پیشرفت‌های علمی و پیشرفت صنعتی خود برای بهبود و رشد مناطق توسعه نیافته آغاز کنیم. بیش از نیمی از مردم جهان در شرایطی به سر می‌برند که به فلاکت نزدیک می‌شود. غذای آنها ناکافی است. آنها قربانی بیماری هستند. زندگی اقتصادی آنها بدوی و راکد است. فقر آنها یک نقص و تهدید، هم برای آنها و هم برای مناطق مرفه‌تر است. برای اولین بار در تاریخ بشریت دانش و مهارت لازم برای تسکین درد و رنج این مردم را دارد.

ایالات متحده در بین کشورها در توسعه فنون صنعتی و علمی سرآمد است. منابع مادی که ما می‌توانیم برای کمک به مردم دیگر استفاده کنیم محدود است. اما منابع بی‌بدیل ما در دانش فنی دائماً در حال رشد و پایان ناپذیر است.»

۲- اصل چهار ترومن

کلیفورد، السی و هاردی (از مقامات وزارت امور خارجه، دولت ترومن):

ایده برنامه کمک فنی، ابزاری برای تسخیر "قلب و ذهن" کشورهای در حال توسعه

اجرا عمدتاً در حوزه‌های:

+ بهداشت

+ آموزش و پرورش

+ کشاورزی:

- اصلاح نژاد طیور و دام‌های خانگی و بومی با نژادهای خارجی

- معرفی ارقام پرمحصول خارجی

مداخلات سیاسی در نظام تولید کشاورزی ایران:

۳- اصلاحات ارضی

اصول انقلاب سفید (انقلاب شاه و ملت):

۱- اصلاحات ارضی و الغای رژیم ارباب و رعیتی

۲- ملی کردن جنگل‌ها و مراتع

۳- فروش سهام کارخانجات دولتی به عنوان پشتوانه اصلاحات ارضی

۴- سهمیم کردن کارگران در سود کارخانه‌ها

۵- اعطاء حق رأی به زنان و حقوق برابر سیاسی با مردان

۶- ایجاد سپاه دانش

۷- ایجاد سپاه بهداشت

۸- ایجاد سپاه ترویج و آبادانی

۹- ایجاد خانه‌های انصاف و شوراهای داوری

۱۰- ملی کردن آب‌های کشور

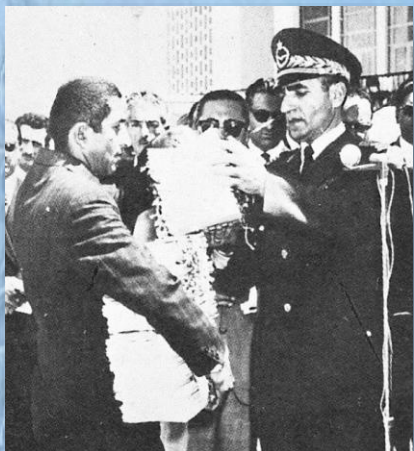
...

- چిستی: خرید اراضی از اربابان و واگذاری به کشاورزان صاحب نسق

- چرایی: جلوگیری از انقلاب کمونیستی

- چگونگی (مرحله اول): هیچ مالکی نباید بیش از یک ده ششدانگ یا ششدانگ زمین در چند ده مختلف نداشته باشد. دولت باید زمینهای مازاد بزرگ مالکان را خریداری و بخشهایی که دارای زارعان صاحب نسق بودند را به صورت اقساطی به آنها بفروشد و زمینهای بایر را تحت عنوان اراضی دولتی در اختیار دولت قرار دهد. با فروش سهام کارخانجات دولتی ترتیب باز پرداخت بهای زمینها به مالکان فراهم شود.

مداخلات سیاستی در نظام تولید کشاورزی ایران:

۴- ملی سازی جنگل ها و مراتع

- ۱۳۴۱: مصوبه دولت
- ۱۳۴۶: مصوبه مجلس شورای ملی
- سلب «مالکیت عرفی» جنگل ها و مراتع از عشایر و روستائیان
- حدود ۱۲۰ میلیون هکتار جنگل ها و مراتع کشور در مالکیت دولت قرار گرفت.

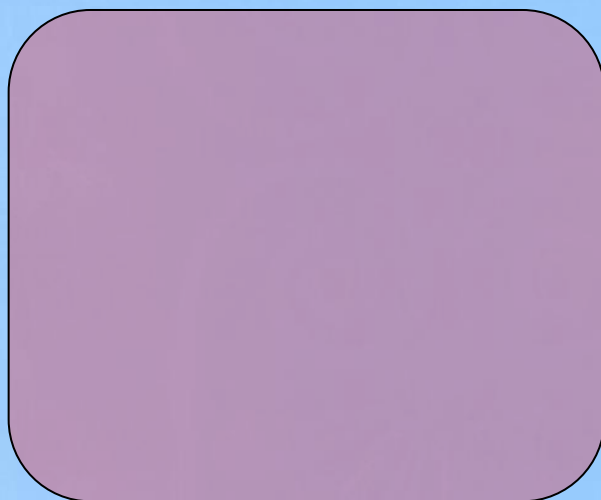
حاصل مداخلات

بر هم خوردن نظام حکمرانی تاریخی کشاورزی ایران

البته واضح است که نظام حکمرانی کشاورزی ایران در آن برهه نیازمند اصلاحاتی بود.

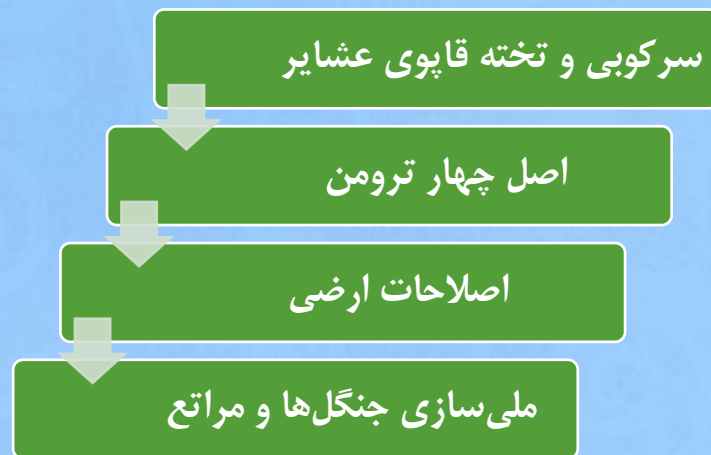
اما آنچه رخ داد، منهدم کردن یک نظام حکمرانی کشاورزی تاریخی، برای مقاصدی غیر کشاورزی (سیاسی)، بدون اندیشیدن به نظامی جایگزین بود!

جمع‌بندی پیشنهادی سیستم تولید کشاورزی ایران

نتیجه: وحدت مالکیت و مدیریت در کشاورزی کهن ایران

پهلوی‌ها با نظام تولید کشاورزی ما دقیقاً چه کردند؟

مدیریت		مالکیت		زیر نظام تولید	
زنجیره تولید	واحد تولید	اعیان	عرصه		
دهقانان (یاریگری)	دهقان	دهقان	دهقان	دهقانی	روستایی
صاحبان نسق (یاریگری) + کمی ارباب	کشاورز صاحب نسق	کشاورز صاحب نسق	ارباب	اربابی	
ساختارهای ایلی (مثل تلک)	خانواده عشایر	خانواده عشایر	ایل	عشایری	

انواع نظام‌های تولید کشاورزی مطرح در ایران

- ۱- شرکت‌های سهامی زراعی
- ۲- شرکت‌های کشت و صنعت
- ۳- تعاونی‌های تولید روستایی
- ۴- تعاونی‌های مشاع روستایی
- ۵- نظام تولید خانوادگی

انواع نظام‌های تولید کشاورزی مطرح در ایران

۱- شرکت‌های سهامی زراعی

- ایده: تجمع اراضی خرد ذیل یک شخصیت حقوقی و بهره‌مندی از صرفه به مقیاس و تکمیل زنجیره تولید
- مالکیت اراضی: واگذاری قطعی و همیشگی زمین به شرکت به ازاء دریافت سهام
- سازکار حقوقی-مدیریتی: شرکت سهامی (مجمع عمومی، هیئت مدیره، مدیرعامل)
- در ایران:

- سابقه: در پی اصلاحات ارضی و تضعیف مدیریت روستاها
- ۱۳۴۶: قانون تشکیل شرکت‌های سهامی زراعی
- طرح اولیه: هر روستا یک شرکت سهامی زراعی
- تا سال ۱۳۵۷: ۹۳ شرکت در ۸۵۱ روستا معادل ۴۱۱ هزار هکتار
- بعد از انقلاب: انحلال ۸۸ شرکت
- در حال حاضر: حدود ۳۰ شرکت

نقد شرکتهای سهامی زراعی

- چالش شکل‌گیری: عدم تمایل اکثر کشاورزان به از دست دادن زمین
- چالش بهره‌وری (بارآوری)
- تبدیل کردن صاحب زمین و کسب‌وکار به سهامدار و کارگر
- قابلیت توصیه: صرفاً به عنوان یکی از انواع گزینه‌ها

انواع نظام‌های تولید کشاورزی مطرح در ایران

۲- شرکت‌های کشت و صنعت

- ایده: تکمیل زنجیره تولید کشاورزی در یک واحد بزرگ با شخصیت حقوقی مستقل و ساختار مدیریتی متمرکز عمودی با توان بهره‌گیری از بازارهای پولی و سرمایه و با بکارگیری فناوری‌های نوین

• در ایران:

- دهه ۱۳۳۰، زمانی که طرح ساخت سدهای بزرگ پیگیری می‌شد: بهره‌گیری حداکثری از اراضی زیر سدها

- اولین نمونه: بعد از اصلاحات ارضی، دولت زیر نظر بانک جهانی و مستشاران امریکایی، زمین‌های کشاورزان پایین دست سر دز را خرید و به شرکت‌های کشت و صنعت «ایران-کالیفرنیا»، «تصفیه نیشکر هفت تپه»، «کلماسه»، «شل میجل کاش» و «شرکت یوگسلاوی» واگذار کرد.

- برچیده شدن روستاهای محدود شرکت‌ها و اسکان اهالی در شهرک

- ۱۳۴۷: قانون تأسیس شرکت‌های کشت و صنعت

• تا ۱۳۵۷: حدود ۳۵۰ هزار هکتار کشت و صنعت

• بعد از انقلاب: برخی منحل شدند و اراضی به کشاورزان داده شد و برخی به دولت یا نهادهای انقلابی داده شدند.

ردیف	نام شرکت‌های کشت و صنعت	محل فعالیت (استان - شهرستان)	مساحت (هکتار)
۱	کشت و صنعت دامپروری مغان	اردبیل - مغان	۴۶۰۰۰
۲	کشت و صنعت پارس (نیمه دولتی)	اردبیل - مغان	۱۸۰۰۰
۳	کشت و صنعت جیرفت	کرمان - جیرفت	۳۰۰۰
۴	کشاورزی و دامپروری سفیدرود	گیلان - رشت	۱۶۰۰۰
۵	کشت و صنعت شهید رجایی	خوزستان - دزفول	۵۰۰۰
۶	کشت و صنعت شهید بهشتی	خوزستان - دزفول	۵۰۰۰
۷	کشت و صنعت نیشکر هفت‌تپه	خوزستان - شوش	۱۲۰۰۰
۸	کشت و صنعت نیشکر کارون	خوزستان - شوشتر	۲۶۰۰۰
۹	کشت و صنعت نیشکر میان‌آب	خوزستان - شوش	۶۰۰۰
۱۰	کشت و صنعت نیشکر امام خمینی	خوزستان - شوشتر	۱۲۰۰۰
۱۱	کشت و صنعت نیشکر دهخدا	خوزستان - اهواز	۱۲۰۰۰
۱۲	کشت و صنعت نیشکر غزالی	خوزستان - اهواز	۱۲۰۰۰
۱۳	کشت و صنعت نیشکر فارابی	خوزستان - اهواز	۱۲۰۰۰
۱۴	کشت و صنعت نیشکر دعبل خزاعی	خوزستان - اهواز	۱۲۰۰۰
۱۵	کشت و صنعت نیشکر امیرکبیر	خوزستان - اهواز	۱۲۰۰۰
۱۶	کشت و صنعت نیشکر میرزا کوچک خان	خوزستان - اهواز	۱۲۰۰۰

وزارت جهاد کشاورزی
سازمان مرکزی تعاون روستایی ایران

انواع نظام‌های تولید کشاورزی مطرح در ایران

۳- تعاونی‌های تولید روستایی

- ایده: بعد از اصلاحات ارضی، دولتمردان دغدغه ارائه خدمات حمایتی به کشاورزان را داشتند تا موفقیت اصلاحات ارضی تضمین شود.
- در اصلاحات ارضی، هر کشاورزی که زمین می‌گرفت، پیش از آن باید در عضویت شرکت تعاونی روستایی را می‌پذیرفت: تأسیس بیش از ۸ هزار شرکت (سپس ادغام)
- ۱۳۴۲: تأسیس سازمان مرکزی تعاون روستایی
- یکی از عوامل پیشران در تأسیس این تعاونی‌ها: عدم موفقیت شرکت‌های سهامی زراعی در ایجاد بنگاه‌های تولیدی بزرگ مقیاس و یکپارچه‌سازی اراضی
- ۱۳۵۰: تصویب قانون شرکت‌های تعاونی
- بعد از انقلاب: با وجود تشکیل وزارت تعاون، تعاونی‌های کشاورزی ذیل وزارت جهاد کشاورزی باقی‌ماندند.
- تا سال ۱۴۰۰: ۱۴۸۸ تعاونی روستایی در ۷۱۰۹ روستا

نقد تعاونی‌های تولید روستایی

دولت ساخته؛ نه مردمی

انواع نظام‌های تولید کشاورزی مطرح در ایران

۴- تعاونی‌های مشاع روستایی

- پس از انقلاب اسلامی: واگذاری زمین به کشاورزان بدون زمین با رویکرد تولید اشتراکی و مشاع (جهت جلوگیری از تقطیع بیشتر و تسهیل خدمات رسانی) و با هدف دستیابی به خودکفایی
- واگذاری زمین توسط «هیأت‌های هفت نفره واگذاری زمین»: ۲ نماینده وزارت کشاورزی، ۱ نماینده وزارت کشور یا استانداری محل، ۱ نماینده از جهاد سازندگی، ۱ نماینده حاکم شرع و ۲ نماینده شورای ده
- انواع این اراضی:

- الف) اراضی منابع طبیعی
- ب) اراضی کشاورزی مصادره شده
- ج) اراضی زمین‌داران بزرگ، سه برابر عرف محل برای تأمین معیشت یک خانواده (سال ۱۳۵۹ متوقف شد)

- سازکار: تعدادی کشاورز در یک یا چند قطعه زمین مشخص و با سرمایه متعلق به مشاع به کشاورزی می‌پردازند؛ به گونه‌ای که عملیات عمومی زراعت مانند شخم، کشت و ... توسط تک تک آنها انجام می‌شود. محصول تولیدی به صورت مساوی و به نسبت سهمی که هر یک از اعضا از آب و زمین دارند، پس از کسر هزینه‌های تولید بین آنان تقسیم می‌شود.
- نوع مالکیت زمین: ملکی یا اجاره‌ای و به صورت افراز ناپذیر (غیر از اعیان). در مشاعات ملکی، تملک از تصرف و مدیریت جدا نیست.

نقد تعاونی‌های مشاع روستایی

نگاه به عدالت به مثابه مساوات
و نادیده گرفتن تفاوت‌ها اعضا

نظام تولید خانوادگی در کشاورزی: چستی

چستی:

اتحاد مالکیت و مدیریت
در واحد تولیدی کشاورزی

- خردی اراضی در کشاورزی خانوادگی، یک ویژگی عرضی است نه ذاتی.
- مقیاس در کشاورزی خانوادگی، تابع عوامل اقتصادی، حقوقی و اقلیمی و مدیریتی است.

تعداد و مساحت بهره‌برداران با زمین بر حسب وسعت اراضی کشاورزی
(مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی کشاورزی ۱۳۹۳)

مساحت زمین	تعداد بهره‌برداران	درصد بهره‌برداران	جمع مساحت اراضی (هکتار)	درصد مساحت اراضی
جمع کمتر از ۱ هکتار	۱,۲۳۸,۱۵۹	۳۷	۴۰۳,۰۶۱	۲
جمع ۱ تا کمتر از ۵ هکتار	۱,۲۷۶,۲۲۱	۳۸	۲,۸۱۳,۴۰۳	۱۷
جمع ۵ تا کمتر از ۱۰ هکتار	۴۲۳,۳۵۹	۱۳	۲,۷۳۰,۵۷۵	۱۷
جمع ۱۰ تا کمتر از ۲۰ هکتار	۲۵۷,۳۴۱	۸	۳,۲۵۷,۱۶۲	۲۰
جمع ۲۰ تا کمتر از ۵۰ هکتار	۱۲۹,۲۶۵	۴	۳,۵۴۸,۲۷۷	۲۲
جمع ۵۰ هکتار و بیشتر	۳۵,۰۶۵	۱	۳,۷۲۴,۱۳۱	۲۳
جمع کل	۳,۳۵۹,۴۱۰	۱۰۰	۱۶,۴۷۶,۶۰۹	۱۰۰

تعداد بهره‌برداری‌های کشاورزی بر حسب نوع بهره‌بردار
(مرکز آمار، سرشماری عمومی کشاورزی ۱۳۹۳)

نوع بهره‌برداری	خانوار معمولی ساکن	بهره‌بردار غیر ساکن	خانوار معمولی غیر ساکن	شرکت رسمی و مؤسسه عمومی	کل
تعداد بهره‌برداری	۳۰۴۷۵۵۵	۹۴۳۲۶۰	۱۶۰۴۷	۹۰۲۸	۴۰۱۵۹۱۷
درصد	۷۵.۸۹٪	۲۳.۴۹٪	۰.۴۰٪	۰.۲۲٪	۱۰۰٪

نگاهی تطبیقی به واحدهای تولید برخی کشورها

هلند

- بیش از ۷۰٪ واحدها تحت مالکیت تولید کننده

فرانسه

- قانون جهت گیری (۱۹۶۰): تغییر جهت به سمت کشاورزی خانوادگی

امریکا

- ۷۰٪ واحدها خانوادگی
- بزرگ اما خانوادگی

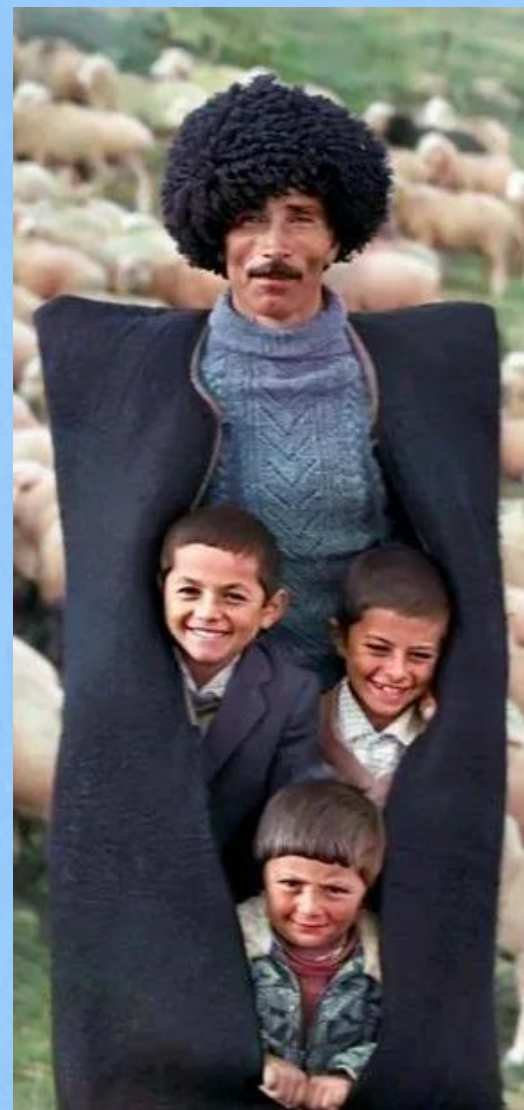
این در حالیست که سنت فئودالی کشاورزی اروپا با خانوادگی بودن واحدهای تولید فاصله معنی دار داشته است!

چرایی رواج تولید خانوادگی

ماهیت کار کشاورزی

تفاوت کشاورزی با دیگر شاخه‌های اقتصادی:

- ۱- حساسیت کار با موجود زنده
- ۲- پیچیدگی‌های محیط طبیعی، اقتصادی و سیاسی
- ۳- سختی کار در محیط طبیعی

بوم کسب و کار نظام تولید خانوادگی

همکاران کلیدی	فعالیت‌های کلیدی ...	ارزش‌های پیشنهادی	ارتباط با مشتری ...	بخش‌های مشتریان:
	منابع کلیدی ...		کانال‌ها ...	
ساختار هزینه‌ها			جریان درآمد	

نظام تولید خانوادگی، کاملاً به صرفه است.

نظام تولید خانوادگی در کشاورزی ایران:

چرایی

زمینه فرهنگی

- کراهت مزدوری (اجیر بودن) در اسلام

- تحکیم بنیان خانواده از طریق افزایش تعاملات و وابستگی‌های ناشی از تطبیق واحد اقتصادی تولید بر واحد اجتماعی خانواده

نظام تولید خانوادگی در کشاورزی ایران: چگونگی اصلاح

۱- به رسمیت شناختن ماهیت خانوادگی نظام تولید کشاورزی در ایران.

۲- پذیرش اینکه ماهیت این نظام تولید، مطلوب است؛ اما نیاز به اصلاح و ارتقاء دارد؛ از جمله کاهش پراکندگی و خردی اراضی.

۳- طراحی سیاست‌های حامی کشاورزی خانوادگی؛ از جمله تأمین مالی، آموزش عالی، هویت‌دار کردن واحدهای تولیدی و ...

۴- طراحی سیاست‌های حامی تکمیل زنجیره تولید در تشکلهای کشاورزان؛ تأکید بر شکل‌گیری پایین به بالای تشکلهای و نه تشکلهای دولت‌ساخته!

تشکل چیست؟

❖ جمع شدن تعدادی از افراد یا واحدهای اجتماعی (خانوار، واحد تولیدی

یا ...) جهت حل یک یا چند چالش مشترک

❖ به طور خاص: حل چالش‌های تکمیل زنجیره تولید

برخی مباحث
سطح سیاستی:

سطح واحد تولید:

ساختار سلسله مراتبی تشکلهای

شبهه: آیا ایرانی‌ها اهل کار جمعی هستند؟

انواع همیاری، خودیاری و دگریاری:

- در حوزه آب: آبیاری، لایروبی، حفر چاه و قنات، بستن بند، آبیاری با سیلاب
- در کاشت (بذرپاشی، نشاکاری)
- در داشت (وجین کردن، استخدام دشتبان، مبارزه با ملخ)
- در برداشت (درو، ساخت خرمن، دانه‌کشی و کاه‌کشی، حمل علوفه، پنبه‌چینی، گل‌چینی زعفران، پختن عصاره نیشکر)
- در باغداری (بیل زدن سالانه، میوه‌چینی)

گام‌های متشکل شدن

- ۱- ادراک مسأله و فهم لزوم همیاری برای حل آن
- ۲- وجود خط‌شکن: کسی که ایده متشکل شدن را مطرح و پیگیری کند
- ۳- یافتن رهبر
 - اهل فن
 - از خود گذشته
 - پیگیر منافع جمعی
- ۴- اعتماد مردم به رهبر
 - اعطاء اختیارات
 - اجرای تصمیمات
- ۵- طراحی ساختار تشکل و انتخاب شیوه رسمیت بخشی به آن

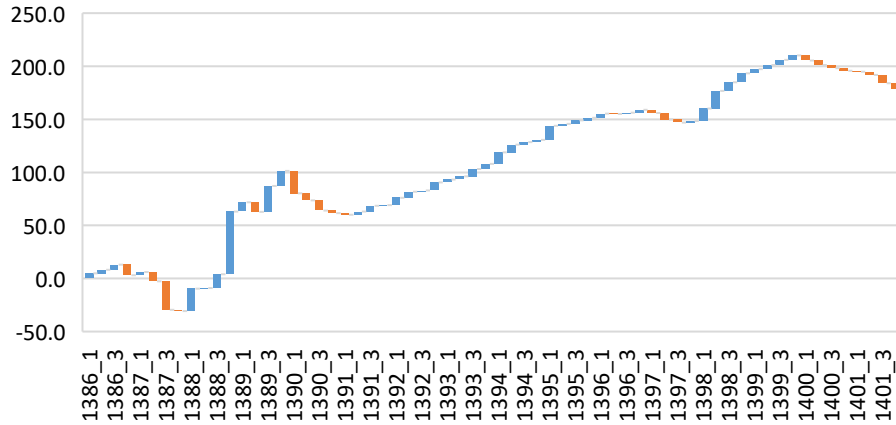
نمونه: تشکل عشایر گرمسار

إلى أحسن عباد الله محمد

وضعیت بخش کشاورزی در اقتصاد

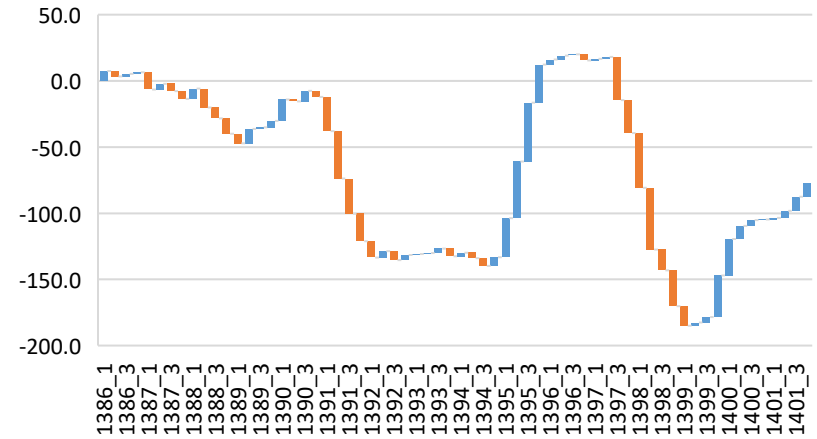
کشاورزی - رشد فصلی

■ Increase ■ Decrease ■ Total

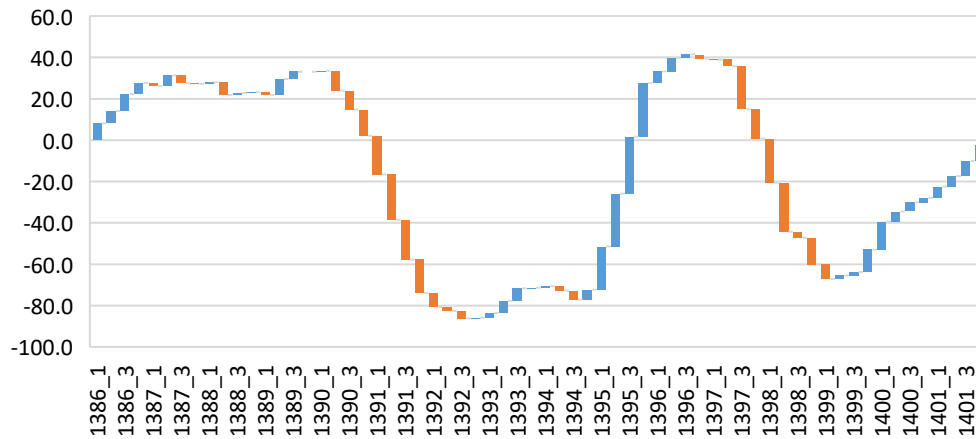
نفت - رشد فصلی

■ Increase ■ Decrease ■ Total

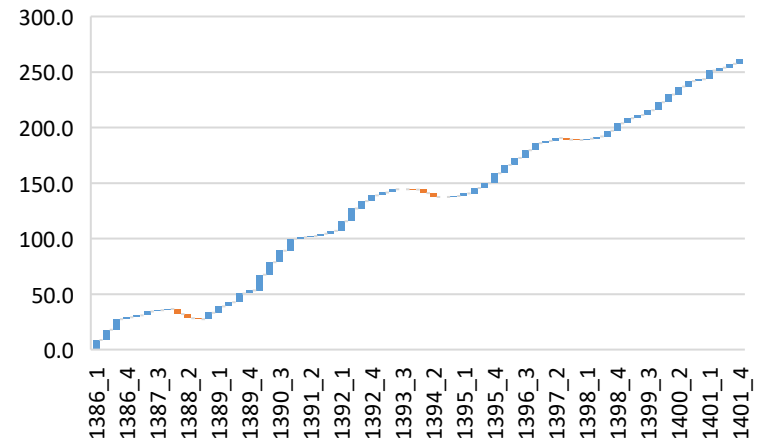
صنعت - رشد فصلی

■ Increase ■ Decrease ■ Total

خدمات - رشد فصلی

■ Increase ■ Decrease ■ Total

وضعیت بخش کشاورزی در اقتصاد

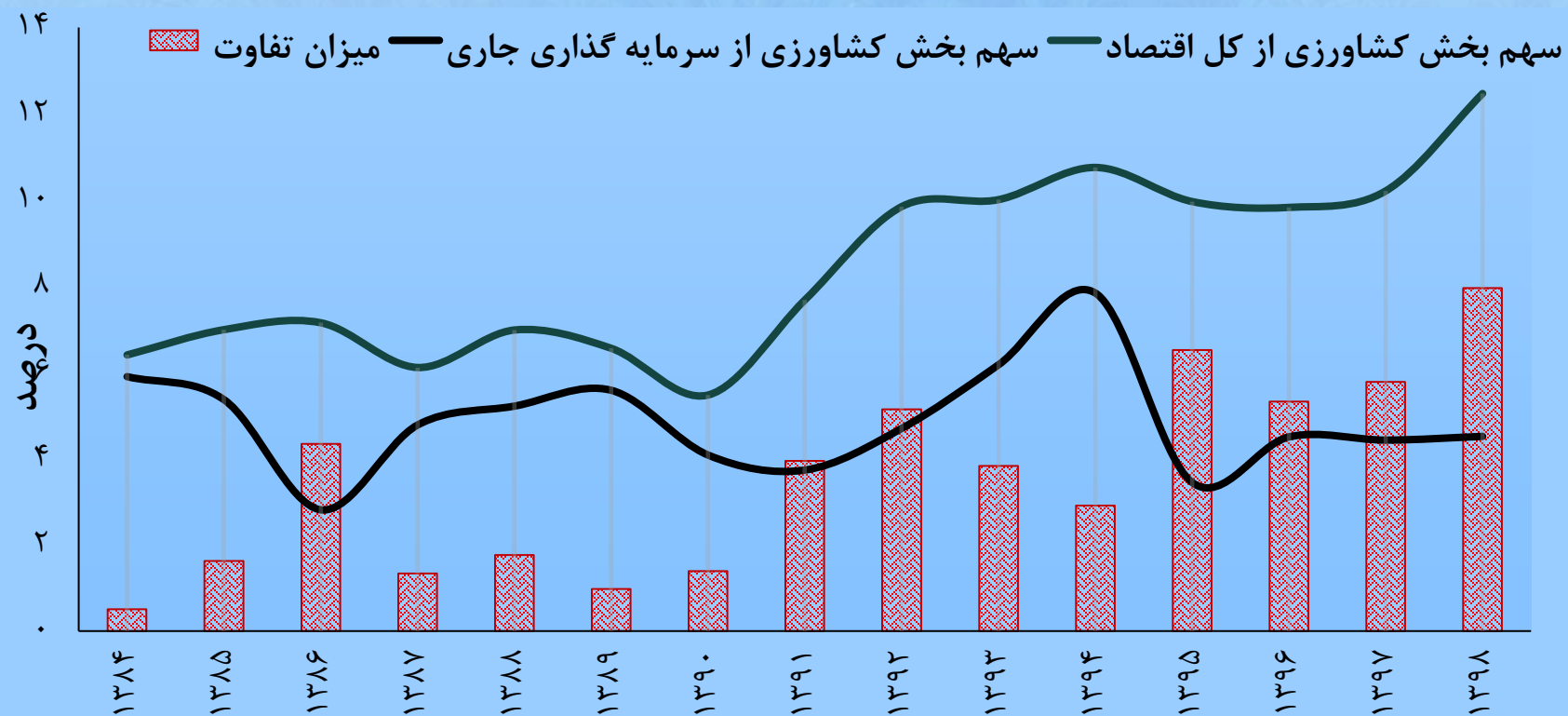
مقایسه انواع محاسبات رشد اقتصادی بخش‌های مختلف اقتصادی از سال ۱۳۸۶ تا ۱۴۰۱ به قیمت ثابت ۱۳۹۰

خدمات	نفت	صنعت	کشاورزی	
+۶۵.۱	-۲۵.۲	-۲.۱	+۲۹.۸	رشد تجمعی
+۷۰	-۴۰.۶	-۱۸.۴	+۳۸.۶	میانگین درصد افزایش متوسط سه سال آخر به سه سال اول دوره
+۴۰.۷	-۱.۵۷	-۰.۱۳	+۱.۸۶	متوسط رشد دوره
+۸۷.۷	-۳۶.۶	-۹.۴	+۲۹.۵	درصد افزایش سال آخر به سال اول

با وجود تحریم‌های شدید از سال ۱۳۹۰ به این سو، بخش کشاورزی رشد مستمر و مداوم داشته و به نوعی بخش مقاوم اقتصادی در مقابل تحریم است. شاید یکی از دلایل مقاومت اقتصاد ایران در مقابل به تحریم‌ها، به خاطر وجود بخش کشاورزی است که متاثر از آن نبوده است.

باید توجه داشت که رشد مستمر در دهه ۹۰ برای بخش کشاورزی به علت سرمایه‌گذاری در دهه قبل بوده است، که متأسفانه ورود سرمایه به این بخش در همین دهه به شدت تضعیف شده، به طوریکه آثار آن در قالب رشد منفی در دو سال ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱ ظاهر شده است. بنابراین تقویت ورود جریان سرمایه داخلی و خارجی به این بخش از اولویت‌های اصلی اقتصاد ایران به شمار می‌رود.

سهم بخش کشاورزی از ارزش افزوده و سرمایه گذاری

سهم بخش کشاورزی از اقتصاد برابر با ۸.۴ درصد، اما سهمش از سرمایه گذاری کل فقط به میزان ۴.۹ درصد است.